

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ

АНДРЕЙКО ЯНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 811.161.2'(367+37)

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ І СТИЛІСТИЧНА
ФУНКЦІЯ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ВІДНОШЕННЯМ
ІДЕНТИФІКАЦІЇ**

10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Ткач Ольга Вікторівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Марчук Людмила Миколаївна,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри української мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Спільник Тетяна Миколаївна,
Національна академія Національної гвардії,
професор кафедри філології, перекладу та мовної
комунікації.

Захист відбудеться «27» грудня 2017 року о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 221-А.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «27» листопада 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Щербакова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сьогодні вітчизняна синтаксична наука завдяки дослідженням І. Р. Вихованця, А. П. Грищенка, К. Г. Городенської, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудика, А. П. Загнітка, Л. О. Кадомцевої, С. В. Ломакович, Л. М. Марчук, Т. Є. Мацицької, М. В. Мірченка, А. К. Мойсієнка, М. Я. Плющ, О. І. Леути, М. І. Степаненка, О. В. Ткач, Т. М. Спільник, Р. О. Христіанінової, К. Ф. Шульжука та ін. значно просунулася в напрямі всебічного (семантико-синтаксичного, функціонально-комунікативного, лінгвопрагматичного, лінгвокогнітивного, логіко-граматичного та ін.) й різноаспектного (формально-граматичного, семантичного, семантико-синтаксичного, комунікативного тощо) вивчення особливостей синтаксичної системи української мови загалом та її складників різних рівнів зокрема. Разом із тим ще залишається чимало часткових проблем, що потребують прискіпливої дослідницької уваги задля забезпечення більш цілісного й глибокого розуміння системності синтаксису, його когнітивного, комунікативного, прагматичного, стилістичного потенціалу. До таких належить і проблема особливостей реалізації відношення ідентифікації (ВІ) на рівні складнопідрядних речень сучасної української мови як частина комплексної проблематики, пов'язаної із засобами експлікації логіко-семантичних відношень у мові.

Гострота означеної проблеми зумовлена низкою чинників. По-перше, категорія ідентифікації є надзвичайно складною, про що свідчить факт зацікавлення нею представниками різних галузей знання (філософія, логіка, психологія, культурологія та ін.) й унаслідок чого в межах мовознавства підходи до її інтерпретації характеризуються строкатістю (комунікативний, логіко-референційний, лінгво-культурологічний, семантико-стилістичний, структурно-семантичний, психолінгвістичний, когнітивний, типологічний, перекладознавчий), а розуміння її сутності, обсягу, специфіки виявлення почасти суперечливе. По-друге, категорія ідентифікації тісно пов'язана з категорією тотожності, унаслідок чого в лінгвістичній науці ці категорії не завжди чітко розмежовують і, відповідно, немотивовано розглядають як один феномен, що, зокрема, позначилося й на неусталеності використовуваної в наукових описах термінології. По-третє, категорія ідентифікації реалізується в багатому репертуарі мовних засобів (словосполучення, просте й складне речення, надфразна єдність і навіть текст), кожному з яких притаманні свої особливості, що не завжди враховуються науковцями, спричиняючи інколи не вповні виправдані інтерпретації.

Зазначене переконує, що дослідження складнопідрядних речень, які репрезентують у своїй структурі ВІ, передбачає не лише аналіз мовного матеріалу відповідно до сучасних синтаксичних уявлень, але й пошук відповідей на низку теоретичних питань стосовно категорії ідентифікації.

Аналіз наявної на сьогодні літератури засвідчує, що проблема ВІ активно почала розроблятися з другої половини ХХ ст., зокрема завдяки розвитку теорії дейксису (А. В. Алфьоров, Ю. Д. Апресян, Н. Д. Кірвалідзе,

А. В. Кравченко, Дж. Лайонз, Т. Мілевський, І. А. Стернін, А. А. Уфимцева, Ч. Філмор та ін.) і ширше – теорії референції (Н. Д. Арутюнова, Д. Апотелоз, Л. А. Дьоміна, А. Е. Кібрик, А. Д. Кошелєв, І. Н. Кузьмич, Д. І. Руденко, М. Г. Селезньов та ін.). Саме напрацювання в цих галузях сприяли тому, що в дослідженнях мовознавців усе частіше почали з'являтися спостереження щодо мовних засобів актуалізації референта в тексті, у тому числі й щодо засобів репрезентації ВІ. Так, до вивчення конструкцій, що виражають ВІ, свого часу зверталися зарубіжні дослідники на матеріалі англійської (Дж. Лайонз, Дж. Р. Серль, П. Ф. Стросон, Дж. Фодор), китайської (Тань Аошуан), іспанської (А. Є. Супрун), німецької (Б. А. Абрамов, В. Г. Адмоні, Х. Брінкман, Й. Буш, Х. Вайнрих, І. Єрбен), російської (Н. Д. Арутюнова, Д. Вайс, П. А. Лекант, О. В. Падучева, О. М. Пешковський, О. О. Потебня, Ю. С. Степанов, Л. П. Старосельцев, І. Б. Шатуновський, А. Д. Шмельов) мов. У вітчизняному ж мовознавстві суголосна проблематика була почасти досліджена завдяки аналізу різних типів, видів і різновидів речень відповідно до положень структурно-семантичного й функціонально-комунікативного напрямів у синтаксичній науці (М. В. Арделян, А. П. Загнітко, С. В. Ломакович, Л. М. Марчук, О. В. Нітенко, Т. М. Спільник, О. В. Ткач, Р. О. Христіанінова, Л. В. Шитик та ін.), а також зосередженню уваги на окремих логіко-граматичних типах речень (Н. Г. Горголюк – речення з відношенням тотожності, І. В. Компанієць – речення з відношенням номінації).

Як самостійний об'єкт аналізу, окремі типи конструкцій із ВІ були розглянуті в дисертаційних студіях Т. О. Бородіної (на матеріалі німецької мови), Н. М. Устинової (на матеріалі російської мови), М. Й. Олексіюк (формальна організація речень із корелятом *той – хто* на позначення особи). Разом із тим аналіз окресленої наукової лектури засвідчує, що складнопідрядні речення сучасної української мови як один із засобів репрезентації ВІ не здобулися на спеціальне вивчення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю цілісного осмислення й опису складнопідрядних речень, що реалізують ВІ, з'ясування екстра- й інтралінгвальних умов, відповідно до яких забезпечується формування й функціонування реченнєвих моделей із ВІ, доповнення уявлень про спектр мовних виявів ВІ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження відповідає загальній науковій проблемі кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Сучасна українська мова: когнітивний і прагматичний аспекти дослідження» (номер реєстрації 0111U006434), що передбачає вивчення питань синтаксису сучасної української мови. Тема кандидатської дисертації затверджена на засіданні Вченої ради ХНПУ імені Г. С. Сковороди (протокол № 5 від 24 червня 2016 року).

Метою дослідження є з'ясування специфіки вираження ВІ на рівні складнопідрядних речень сучасної української мови з огляду на їхню формально-синтаксичну, семантичну й комунікативну організацію та

стилістичний потенціал.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- уточнити сутність ВІ та його диференційні ознаки;
- окреслити коло синтаксичних засобів вираження ВІ в сучасній українській мові та репертуар складнопідрядних речень, які реалізують відповідне відношення;
- визначити особливості формального устрою складнопідрядних речень, що репрезентують ВІ у своїй структурі, та окреслити ознаки ідентифікаційного блоку (ІБ) у межах цих речень;
- схарактеризувати специфіку семантичної організації складнопідрядних речень із ВІ;
- проаналізувати комунікативно-функційну специфіку речень із ВІ та умови актуалізації цього відношення в комунікативних практиках;
- простежити особливості актуалізації складнопідрядних речень із ІБ у структурі як текстотвірних елементів у функційних стилях сучасної української мови.

Об'єктом дослідження є складнопідрядні речення, що реалізують ВІ, у сучасній українській мові.

Предметом вивчення є формальна, семантична й комунікативна структура складнопідрядних речень із ВІ та їхня функційно-стильова специфіка.

Джерельною базою дослідження послуговувала картотека, загальною кількістю 3500 конструкцій, укладена шляхом суцільної вибірки з текстів різної стильової належності, зокрема із художніх та літературно-критичних творів ХІХ–ХХІ ст., матеріалів періодичних видань (газет, журналів), наукових праць, листування українських письменників, промов, офіційних документів, книг релігійного спрямування.

Методи дослідження зумовлені його метою та завданнями. Основним методом у роботі є *описовий*, застосування якого забезпечило системне вивчення характеристик конструкцій із ВІ на синхронному зрізі. Крім цього, застосовувалися методи *структурно-семантичного аналізу* (для різноаспектного аналізу складних речень, що реалізують ВІ), *компонентного аналізу* та *трансформаційний* (для встановлення критеріїв відмежування конструкцій із ВІ від інших логіко-граматичних типів речень), *класифікаційний* (для виявлення різновидів і моделей речень із ВІ) та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній лінгвістиці на значному фактичному матеріалі здійснено комплексний аналіз складнопідрядних речень із ВІ на формально-синтаксичному, семантичному та комунікативному рівнях; визначено й проаналізовано синтаксичні моделі, що виражають намір мовця виокремити певний об'єкт дійсності; виявлено маркери ВІ; визначено специфіку вираження ВІ з огляду на стильову належність тексту.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні розуміння сутності ВІ в лінгвістичному аспекті та критеріїв розрізнення ВІ й інших

логіко-граматичних відношень; доповненні теорії структурно-семантичного та логіко-граматичного синтаксису новими відомостями.

Практичне значення роботи зумовлено тим, що отримані результати й спостереження можуть бути використані при підготовці до лекцій, укладанні підручників і посібників, методичних розробок із синтаксису української мови. Матеріали дослідження стануть у пригоді для розробки спецкурсів і спецсеминарів із синтаксису як простого, так і складного речення, синтаксичної семантики й стилістики для студентів філологічних факультетів, а також під час підготовки наукових розвідок студентами.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорена на засіданні кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Основні теоретичні положення, практичні результати дослідження апробовані на XIII та XIV Міжнародній лінгвістичній конференції «Язык и мир» (Ялта, 2006, 2007), III Міжнародній конференції «Семантика и прагматика единиц в синхронии и диахронии: текст, коммуникация, культура» (Сімферополь, 2012), IV Міжнародній науковій конференції «Семантика и прагматика языковых единиц в синхронии и диахронии: языковая личность и картина мира» (Сімферополь, 2013), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Язык, культура и социум в гуманитарной парадигме» (Кам'янець-Подільський, 2015), IX та X Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 2015, 2016); Scientific and Professional Conference Philology and Linguistics in the Digital Age – 2016 (Budapest, 2016), III Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві» (Львів, 2016), III Міжнародній науково-практичній конференції: «Сучасна філологія: теорія і практика» (Івано-Франківськ, 2017), III Науково-практичній конференції молодих учених (Харків, 2006).

Публікації. Теоретичні й практичні результати дослідження викладено в 15 одноосібних публікаціях, із яких дванадцять статей (вісім статей уміщено в провідних фахових наукових виданнях; чотири – у нефахових виданнях, із них дві статті – у закордонних) і трое тез доповідей, представлених на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків і списку використаної літератури, що налічує 298 позицій. Обсяг дисертації становить 270 сторінок, із них основного тексту – 216 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, схарактеризовано методи наукового пошуку, окреслено зв'язок роботи з науковими програмами та планами, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, подано інформацію про апробацію матеріалів

дисертації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі «**Теоретичні засади дослідження речень із відношенням ідентифікації**» схарактеризовано історію вивчення питання, обґрунтовано теоретичну базу дослідження й схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат, зокрема з'ясовано зміст понять «ідентифікація» й «тотожність», «відношення ідентифікації», «ідентифікаційний блок», «ідентифікатор», «актуалізація».

Явище ідентифікації належить до об'єктів міждисциплінарних студій, тож звернення до положень таких наукових галузей, як філософія, логіка, психологія, допомагає окреслити сутність ідентифікації як психокогнітивного й світоглядного феномену, що знайшов собі цілий арсенал засобів вираження в мові. Відповідно до спостережень згаданих наук, в основі ідентифікації об'єктів дійсності лежить спроможність людини встановлювати риси подібності й відмінності пізнаваних нею об'єктів і шляхом застосування операцій прирівнювання й ототожнення виокремлювати певний об'єкт, подібний на інші за певними ознаками або відмінний від них, й установлювати показники розрізнення. Поєднання цих двох процесів – прирівнювання й ототожнення – визначає сутність явища ідентифікації.

Тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість ідентифікування (ідентифікації) й ототожнення об'єктів дійсності спричинили до того, що в лінгвістичних дослідженнях відповідні категорії часто не розрізнялися, а терміни «ідентифікація», «ототожнення», «тотожність» використовувалися як взаємозамінні за дослідження й опису мовних явищ. Така ситуація значною мірою була вможливлена ще й тим, що лексеми «ідентифікація» та «ототожнення», попри те, що походять із різних мов-донорів, у своїй семантиці відсилають до спільної ідеї тотожності об'єкта самому собі та можливості людини виявляти / установлювати цю тотожність.

Звичайно, що окреслена термінологічна суперечливість не сприяла формуванню спільності поглядів мовознавців як на самі явища тотожності та ідентифікації, так і реалізації відношень тотожності й ідентифікації в мовних знаках різних рівнів, зокрема й на рівні синтаксису, хоча й накопичено значний матеріал стосовно цих питань (М. В. Арделян, Н. Д. Арутюнова, Д. Вайс, Н. Г. Горголюк, А. П. Загнітко, С. В. Ломакович, О. В. Нітенко, І. Б. Шатуновський, Р. О. Христіанінова, А. Д. Шмельов та ін.).

Урахування теоретичних напрацювань попередників і спостереження над мовним матеріалом дає підстави стверджувати, що ВІ формують такі складники:

- наявність альтернативи об'єктів (тобто щонайменше двох), що спричиняє можливість виникнення в мовця потреби у визначенні особливих ознак одного з-поміж наявних (для його визначення в денотативному просторі встановлюється логічне відношення тотожності);
- ідентифікування як процес виокремлювання необхідного об'єкта на підставі пошуку його специфічних ознак;
- наявність в об'єкта унікальних ідентифікаторів – постійних або

ситуативних ознак, що виділяють його, слугують підставою для його ідентифікування. Схематично це можна представити в такий спосіб: X (неактуалізоване) = Y (актуалізоване). Напр., зміщення ознак об'єкта на осі «неактуалізоване» – «актуалізоване» у фрагменті *Тепер перед Козаковим лежав уже не той молоденький, свіжий, чистий офіцер, якого він зустрів уперше на прикордонній переправі... Галіфе в багнюці. Підшва на однім чоботі відстала... Погони зім'ялись, вицвіли за цей час...* (О. Гончар) дає можливість здійснити ідентифікацію об'єкта: *Офіцер в брудному галіфе, драних чоботах, вицвілих погонах – це той, молоденький, свіжий, чистий офіцер, якого він зустрів уперше на прикордонній переправі.*

ВІ може бути репрезентоване різними синтаксичними конструкціями: як на рівні простого й складного речень, так і в межах тексту, монологічного чи діалогічного. При цьому специфіку речень, у яких репрезентовано ВІ, визначає те, що основною їхньою метою є виділення адресантом певного об'єкта (завжди референтно актуального) з-поміж інших шляхом указівки на його специфічні ознаки. За допомогою цих ознак адресат локалізує відповідний об'єкт, який уперше потрапляє в його поле зору, у релевантному денотативному просторі або встановлює його відповідність раніше відомому об'єкту, звертаючись до фонових знань, актуалізуючи раніше знану інформацію про відповідний об'єкт.

На рівні складного речення ВІ реалізується за допомогою такої моделі: «вказівний займенник *той* (інколи з опорним словом), підрядна частина (ПЧ)» (схематично так: *той* (інколи з опорним словом), ПЧ). Ця модель є характерним складником займенниково-співвідносних і присубстантивно-означальних складнопідрядних речень. У дослідженні означену модель номіновано ідентифікаційним блоком (ІБ).

Другий розділ **«Формально-синтаксична структура складнопідрядних речень із відношенням ідентифікації»** присвячено визначенню структурних особливостей складнопідрядних речень, у яких наявний ІБ *той* (інколи з опорним словом), ПЧ як форма для вираження ВІ; схарактеризовано ядерні й периферійні моделі реалізації ВІ у складнопідрядних реченнях.

У формальному плані об'єкт ідентифікування в ІБ позначає вказівний займенник *той* або поєднання цього займенника з опорним словом (при цьому опорне слово не є обов'язковим, оскільки його наявність може встановлюватися з попереднього контексту або із комунікативної ситуації), до яких додається ПЧ, що містить синтаксичні позиції для ідентифікаторів цього об'єкта, важливих для здійснення відповідного наміру адресанта. Так, у реченні *Думками знов повертаємось до того хлоп'яти, що ми його бачили вранці* (О. Гончар) ідентифікатор, репрезентований у ПЧ (*бачили вранці*), інформує про те, що мовці попередньо знали об'єкт ідентифікації (*хлоп'я*), референтна актуальність якого в головній частині речення позначена вказівним займенником *того* та експліцитно представленим субстантивом *хлоп'яти*.

Ядерними конструкціями для репрезентації ВІ в межах класу складнопідрядних речень є:

1) складнопідрядні присубстантивно-означальні речення. Важливим складником у них є займенник *той* (*та, те, ті*) з опорним словом у головній частині, що корелюють із ПЧ, яка є облігаторним, конструктивно необхідним компонентом, оскільки наповнює змістом єдність «вказівний займенник + опорне слово», а не окремо кожен компонент і містить синтаксичні позиції для ідентифікатора, на підставі якого здійснюється виокремлення відповідного об'єкта в денотативному просторі. Обов'язковість позиції вказівного слова можна пояснити потребою виокремлення певного об'єкта, на який указав адресант або який відомий із попереднього контексту чи із ситуації комунікації, тобто потребою забезпечення актуальної референтної віднесеності опорного слова;

2) займенниково-співвідносні складнопідрядні речення. Для вираження ВІ наявність опорного слова, яке позначає об'єкт ідентифікування, не обов'язкова, оскільки адресат усвідомлює про кого йдеться з попереднього контексту або із ситуації комунікації. Тому достатнім виразником об'єкта ідентифікування є вказівний займенник.

В обох типах конструкцій еквівалентами займенника *той*, який виконує функцію виділення певного об'єкта, що його потрібно ідентифікувати, можуть бути займенники *цей, такий, котрий, що*, уживання яких пов'язане з певними відтінками змісту в структурі ІБ.

Периферію складнопідрядних речень із ВІ становлять конструкції, у структурі ІБ яких замість опорного слова *той* ужито його аналоги, що також здатні виконувати функцію референтного виділення певного об'єкта. Такими аналогами є лексеми «*єдиний*», «*перший*», «*останній*», «*всі*» в значенні «*лише ті*». Важливо наголосити, що в окремих випадках використання аналогів «*єдиний*» і «*перший*» не забезпечує формування ВІ, а є засобом вираження значення унікальності об'єкта, напр.: *Ханс і Захарія Янсени були першими, хто винайшли мікроскоп* (із журналу).

Основним формальним виразником граматичного зв'язку між головною й підрядною частинами речень з ІБ є сполучні слова *що, який, хто, де, звідки, коли, котрий*, логіка використання яких керована характером вказівного займенника й опорного слова в головній частині.

ПЧ в межах ІБ облігаторна, оскільки містить синтаксичні позиції для ідентифікаторів об'єкта ідентифікації. Для конструкцій із ВІ досить типовим є розташування ПЧ в постпозиції до головної частини, напр.: *І навіть коли голодувала [Єлька] під час окупації, <... > вночі пробувала все віднайти в небі оту зірку, що їй студент колись на день народження подарував...* (О. Гончар). Водночас в окремих випадках можлива й інтерпозиція ПЧ щодо вказівного й опорного слів. Такий інверсивний тип структури сприяє акцентуванню уваги на об'єкті ідентифікації.

Інформативна наповненість ІБ досягається ускладненням ПЧ завдяки введенню однорідних членів речення, дієприслівникових зворотів, вставних слів, використання однорідної й послідовної підрядності.

У третьому розділі «Маркери речень із відношенням ідентифікації: комунікативний і семантичний виміри» схарактеризовано складники ВІ, семантичні маркери об'єкта ІБ, систематизовано типи кваліфікації конструкцій із ВІ й простежено синкретичні прояви реалізації ВІ.

Виокремлення об'єкта ідентифікації в денотативному просторі забезпечують певні складники: ідентифікаційна інтенція, альтернатива об'єктів, ідентифікатор.

Маркерами ідентифікаційної інтенції на семантико-синтаксичному рівні слугують обмежувально-видільні лексеми в препозиції до ІБ: займенники (*самий*), частки (*саме, навіть, лише, же, якраз, ось*), прислівники (*особливо*) та ін.

Вибір певного об'єкта з-поміж інших здійснюється за наявності альтернативи, що вможливорює його виділення за допомогою прийменника *крім*, указівки на певну кількість об'єктів у передтексті до ІБ, зіставлення або протиставлення об'єктів. Відсутність експліцитно вираженої альтернативи компенсує лексичне наповнення ПЧ, передусім позицій предикатних лексем та їхніх поширювачів.

Важливою ознакою ІБ є наявність ідентифікатора, вибір якого певною мірою залежить від характеру співвідношення опорного та сполучного слів. Так, зокрема, у разі використання сполучних слів *який, що, котрий* для вказівки на певний об'єкт меті ідентифікації слугують власні назви та предикати. Опорні слова на позначення напрямку або просторового проміжку в поєднанні зі сполучними словами *де, куди, звідки* передбачають наявність в ІБ специфічних предикатів і локалізаторів. Для розуміння семантики таких конструкцій особливо важливими є фонові знання учасників комунікації. Репрезентація інформації з попереднього досвіду є ідентифікатором у реченнях із ВІ зі сполучними словами *коли, який* (у значенні *коли*).

Власна назва як ідентифікатор у межах ПЧ ІБ конкретизує об'єкт за певними ознаками, як основними, так і специфічними (наприклад, етнічними); відмежовує об'єкт від об'єкта з омонімічною назвою (*Місяць вересень закінчився, а от Вересень, той, що Микола, вирує і кипить у медіа-просторі* (<http://glavcom.ua/interviews/>)); виокремлює об'єкт за певними рисами характеру, зовнішніми ознаками, родом діяльності або звичками, прізвиськом (*Петро Мірошников – це той, що «Інко»?* (<https://webcache.googleusercontent.com/>)).

Типовим для конкретизації об'єкта ідентифікації є використання предикатів дії, місцезнаходження або локалізації, модальних предикатних слів. Появу синтаксичної конструкції з ВІ зумовлюють предикати на привертання уваги, зокрема *подивитися, кивати*, як-от: *Плечистий закінчив розмову і, обернувшись, кивнув головою на того, що охороняв Йоньку* (Г. М. Тютюнник).

Спостереження над змістом ІБ, побудованих за моделлю *той (інколи з опорним словом), ПЧ*, доводять, що наявність певних предикатів і лексичне наповнення підрядної частини може ускладнюватися змістовими

відношеннями інших типів.

Найчастіше речення з ВІ можуть перехрещуватися з реченнями з відношенням тотожності, напр.: *Чоловік пішов і оповів юдеям, мовляв, **той, хто його оздоровив, – Ісус*** (Євангеліє від Йоана). Найпоказовішою ознакою для розрізнення відношень ідентифікації й тотожності слугує альтернатива та інформаційний зміст речень із відношенням ідентифікації, що включає як істотний елемент припущення адресанта про наявність в адресата ідентифікаційного знання про об'єкт, який має бути виділений серед інших, і як наслідок, комунікативну нерівноцінність зіставлених частин, оскільки невідоме встановлюють через відоме, як-от: *Пам'ятаєте, **це той будинок, що стояв на балансі заповідника, який невідомо як став приватною власністю, і був майже вищент зруйнований за покровительством одіозного депутата Козловського?*** (<http://forpost.lviv.ua/>). У прикладах, що виражають відношення тотожності, тема й рема однаково актуалізовані, на відміну від речень із відношенням ідентифікації.

Речення з відношенням називання споріднює конструкції з ВІ наявність у ПЧ предикатів на зразок *звати(ся), називати(ся), носити назву, мати назву, об'єднувати(ся) під назвою, оголосити, охрестити, обізнати, величати*. Основним показником відмежування цих відношень є мета використання. Наприклад, ПЧ конструкції ***Той дідок-скрипаль, якого Оноре називав степовим Паганіні, виявився підступним ворогом*** (Н. Рибак) містить у складі дієслово «називати», яке можна замінити на «відомий як» або «знали». Адресант апелює до ідентифікаційного знання (досвіду) співрозмовників. Саме за відомою ознакою (*степовий Паганіні*) певний об'єкт (*дідок-скрипаль*) виокремлено з-поміж інших.

Конструкції, побудовані за моделлю *той (інколи з опорним словом), ПЧ*, можуть також виражати відношення кваліфікації, сутність якої полягає у віднесенні певного об'єкта до класу, напр.: *Надзвичайна різноманітність видів, — вигукнув він [Ростислав Андрійович]. — Хлопці, бачите велику чайку? **Он ту, що з чорними махівками?** Типова срібляста реготуха. Поруч птах з чорною головою — це вже чайка звичайна. Крячок он скільки!* (О. Огульчанський). Інформація про те, що птахи, яких побачив Ростислав Андрійович, є чайками, тобто належать до роду чайок, свідчить про відношення кваліфікації. Різноманітність видів чайок передбачає наявність альтернативи. Мовець звертає увагу на велику чайку з чорними махівками (ідентифікатор), якій протиставляється птах із чорною головою. Альтернатива об'єктів (птахів), намір виокремлення й ідентифікатор свідчать про актуалізацію в реченні ВІ.

Підрядна частина конструкцій, побудованих за моделлю *той (інколи з опорним словом), ПЧ*, можуть мати у своїй структурі предикат буття, який орієнтований на об'єкт існування, і виражати екзистенційні відношення. Так, у реченні *Чомусь згадались **оті корпуси комбінату, що за дамбою ліворуч, як іти до Дніпра** ...* (О. Гончар) наявність ідентифікаторів (прислівника *ліворуч* і дієслова *згадались*) свідчить про відношення ідентифікації, водночас вилучення їх спричинить актуалізацію екзистенційних відношень,

пор.: *оті корпуси комбінату, що (є) за дамбою.*

Досліджувані ІБ можуть ускладнюватися функцією порівняння. Ідентифікування об'єкта можливе за умови використання дієслова *нагадати* в значенні «примушувати згадати відповідну інформацію, апелюючи до попереднього досвіду», ужитого в препозиції до ІБ, як-от: *Осмільось нагадати наостанку ще раз про ту пораду, що ви її договорили за мене [Сафигіна]...* (І. Багрянний).

Інформативне наповнення ІБ й мета його використання дають змогу класифікувати конструкції з ВІ за трьома критеріями: 1) за типом інформації, отриманої з безпосереднього спостереження; 2) за ступенем завершеності процесу ідентифікації; 3) за типом досвіду.

У межах першої групи можуть бути виокремлені конструкції з власне ідентифікацією (*А то будеш, як отой хлопець, що підмітає полустанок* (В. Барка)), невласне ідентифікацією (*Люди-коти роблять те, що їм подобається, <...>, і отримують за це величезні, просто нереальні гроші! Це ті, кого називають «сірими кардиналами». Вони не люблять «світитися», хоча і рухають вперед історію всього світу* (<http://ukrreal.info/ua/statti/>)), й такі, де ідентифікація відбувається за наявності складника з оцінною семантикою (*На кого це задивилися? На ту лахмітницю, яка від снігу до снігу босою розкошує? – підходить до воріт Веремїна...* (М. Стельмах)).

За другим критерієм можуть бути виокремлені речення з ВІ, у яких повідомляється про ідентифікацію завершену (*– Який Антін? – питає стара. – А той, що рибалка розказував* (З. Тулуб)), за якої адресат недвозначно ідентифікує об'єкт, і незавершену ідентифікацію (*– Ти їх запам'ятав?! – Ні... Тільки здається, той,... що з обушком... схожий на тих, що тоді... верблюдів привели... – Печеніг?! – Хто зна...* (Ю. Логвин)), яка може бути успішною або неуспішною через бажання/ небажання та спроможність/ неспроможність адресанта надати необхідні ознаки для виокремлення певного об'єкта.

Відповідно до третього критерію можуть бути диференційовані такі типи ситуацій: ситуація переходу від знання до знайомства (*Уже тоді наш Лук'ян, та ви знаєте його... – Лук'ян – той, що «за»? – Він самий! Перший підняв «за» аж дві руки і з того дня однаково голосує* (В. Барка)); ситуація «втіленої мрії» (*Гнат зупинив погляд на Дорошеві, добре знаючи, що це ж і є той, кого йому треба* (Г. Тютюнник)); ситуація «впізнання», яка, відповідно до наміру адресанта й потреб адресата може бути позитивною й негативною (*Микола впізнав у ньому поплічника того самого фон Шварца, який звелів розстріляти Миколу. Саме цей офіцер давав наказ солдатам до виконання вироку. Німець не впізнав Горенка* (О. Бердник)).

Четвертий розділ «Стилістичні можливості речень із відношенням ідентифікації» присвячено аналізу складнопідрядних речень із ІБ з погляду їх репрезентованості й функційності в текстах різних стилів сучасної української літературної мови.

Складнопідрядні речення із ВІ найповніше виражають свої особливості як компоненти тексту, виконуючи різні функції в його композиційній

структурі (займають початкову позицію, виступаючи зав'язковою; продовжують лінію викладу й узагальнюють думку тощо), чим і сприяють творенню когерентності тексту. Використання досліджуваних конструкцій в основній частині зв'язного тексту є засобом актуалізації подій, згаданих, описаних раніше, завдяки чому забезпечується привертання уваги реципієнта до важливих моментів змісту й ускладнення, розростання обсягів інформації. У зв'язку з цим речення з ВІ найпоказовіше репрезентовані в художньому, публіцистичному та науковому стилях. Менш уживаними є такі конструкції в текстах релігійного й епістолярного стилів, а також у жанрових формах, які визначають специфіку офіційно-ділового стилю.

Тексти художнього стилю репрезентують найрізноманітніші засоби виділення певного об'єкта за допомогою речень з ІБ. Досить уживаним у таких реченнях є використання в ПЧ у ролі ідентифікаторів історизмів, архаїзмів, прислів'їв і приказок, що додають висловлюванню експресивності й емоційної забарвленості. Особливо актуальним засобом виділення об'єкта з-поміж інших у художніх текстах є використання фразеологічних одиниць у функції ідентифікаторів людей за їхніми якостями, напр.: *Майор внутрішніх військ Яцуба не з тих, що по базарах свою честь розмінюють на п'ятаки, йому пенсії вистачає* (О. Гончар), або фізичними вадами, напр.: *Не той молодий, а старший, той, що дивиться зизом* (О. Кобилянська).

Парцельовані речення з ВІ вносять додаткову інформацію, посилюючи інформативність тексту, як-от: *Та ще десь у цих же снігах <...> блукала дівчина сліпа, одна-однісінька. Ота, що повернулася з Німеччини, з опшпареним лицем, з повипіканими очима, які раніше були карі, а може, сині, як небо, повні задуми й тихого сонця* (О. Гончар).

Для досягнення інтенції щодо виокремлення певного об'єкта шляхом апеляції до загальновідомих реалій використовується ампліфікація синтаксичних одиниць і риторичні запитання: *І болюче запитання – «Хто? Хто ж той Юда, що віддав його на розтерзання?!» – роздвоїлося, подвоївши й муку* (І. Багрянний).

У текстах публіцистичного стилю основною передумовою використання досліджуваних конструкцій є намір адресанта зацікавити читача інформацією, актуалізуючи попередні знання про певні події, зіставляючи, наприклад, діяльність певної особи та загальновідомі факти, що набули важливого значення для суспільства. Особливо прикметним для публіцистичного стилю є використання речень з ІБ в ролі заголовків, як-от: *З тих, хто на вертольотах гасив реактор ЧАЕС, я один залишився живий* (із газети).

У науковому стилі складнопідрядні речення з ВІ типово використовуються для тлумачення значень понять, коли невідомий об'єкт ідентифікують через відомий, як-от: *Нульовий суфікс — це той «віртуальний» морф, що містить разом із прикметниковим закінченням інформацію про СЗ, зайнявши місце *-їь* (О. Олексенко). У текстах наукового спрямування сприяють виокремленню певного об'єкта з-поміж інших, указівці на нього типові засоби на зразок *у тому числі, тільки, особливо,*

звернути увагу, мати на увазі.

Основними стилістичними функціями досліджуваних конструкцій у тексті є виокремлення, уточнення, конкретизація, зіставлення, оцінна, асоціативна, відтворення внутрішнього стану суб'єкта, номінативна, створення комічного ефекту.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення попередніх напрацювань стосовно проблеми сутності ВІ та специфіки його реалізації на мовному, зокрема синтаксичному, рівні й відповідно до сучасних теоретичних уявлень визначено особливості формально-граматичної, семантико-синтаксичної й комунікативної організації складнопідрядних речень як одного із засобів експлікації цього відношення та проаналізовано їхній функційно-стилістичний потенціал. Проведене дослідження дає підстави для таких загальних висновків:

1. Здатність людини до ідентифікації об'єктів, тобто їх вичленування з континууму дійсності (денотативного простору), розпізнавання за певними ознаками й відрізнення від інших подібних, є однією з базових психокогнітивних властивостей індивіда, яка стала предметом вивчення багатьох наукових галузей (філософії, логіки, психології), а на певному етапі зацікавила й лінгвістів, адже, як виявилось, мова в процесі свого розвитку виробила цілий арсенал засобів вираження ВІ, серед яких, зокрема, і складні речення, що в роботі номіновані як речення з ВІ.

2. ВІ тісно пов'язане з відношенням ототожнення (тотожності), однак відрізняється від останнього виразною когнітивною й комунікативною специфікою та характерними для нього засобами мовної репрезентації. Когнітивна сутність ідентифікації (ідентифікування) полягає у виокремленні об'єкта з-поміж подібних у процесі його індивідуалізації (це дає можливість відрізнити цей об'єкт від іншого). Пресупозицією для ідентифікування є припущення, що між декількома об'єктами є риси подібності й відмінності. При цьому ідентичним об'єкт виявляється за умови, що в різних ситуаціях та обставинах він залишається тим самим (за сукупністю релевантних, на думку особи, яка здійснює ідентифікування, ознак), через що його й можна ідентифікувати. На комунікативному рівні особливістю ситуації ідентифікації є наявність в адресанта наміру виділити певний об'єкт і надати адресатові необхідну й достатню, на його думку, інформацію про цей об'єкт, яка б забезпечила тому можливість однозначно розпізнати відповідний об'єкт. Тобто для реалізації комунікативного наміру необхідними умовами є наявність кількох об'єктів (мінімально – альтернативи), указівка на виокремлення певного об'єкта в денотативному просторі та подання набору ознак-ідентифікаторів, які забезпечують відмежування одного об'єкта від іншого. Цьому наміру за різних комунікативних умов відповідають такі синтаксичні конструкції, як словосполучення, прості й складні речення, тексти.

3. Ядерними для вираження ВІ на рівні складного речення є складнопідрядні присубстантивно-означальні речення та складнопідрядні речення з нульовою позицією опорного слова – займенниково-співвідносні складнопідрядні речення. Формально-граматичний механізм, що забезпечує реалізацію відповідного відношення в структурі цих типів речень, передбачає: 1) наявність у головній частині вказівного займенника *той* і його аналогів (які облігаторні й позиція яких найчастіше заміщена) та опорного слова (в основному іменника або його аналогів, позиція яких найчастіше заміщена, але може бути й не заміщена, оскільки відповідна інформація може бути відома з передтексту), 2) наявність у ПЧ співвідносного слова (в основному займенників *хто*, *що*, *який*, *котрий* та деяких прислівників); 4) постпозицію ПЧ до опорного слова (рідше – інтерпозиція до займенника й опорного слова) та відкриття в ній синтаксичних позицій для специфічного лексичного наповнення, зумовленого потребами ідентифікації; 5) негнучку структуру. У дослідженні відповідний набір формальних ознак номіновано ідентифікаційним блоком (ІБ), схематичною моделлю якого є така: *той* (інколи з опорним словом), ПЧ. Варіантами вказаної моделі, зумовленими наміром мовця, є такі: *X* (об'єкт), *той*, ПЧ (де об'єкт позначений власною чи загальною назвою); *X і є той* (+опорне слово), ПЧ (де об'єкт позначений власною назвою, особовим або вказівним займенником, словосполученням); *той самий* (+опорне слово), ПЧ; *(не) впізнати X, хто...*; *не той* (+опорне слово), ПЧ (де відношення ідентифікації передається через заперечення, що стосується опорного компонента); *X – це не той Y, хто, а той Z, хто /який* (де в інформативному змісті вже закладено альтернативу – зіставлення ознак).

4. Компонент ІБ, що представлений у головній частині досліджуваних речень, переважно репрезентований такими моделями: «вказівний займенник → означення + опорне слово»; «вказівний займенник → означення + опорне слово + означення»; «вказівний займенник → означення + опорне слово (означення + означення)»; «вказівний займенник + вказівний займенник → означення + опорне слово»; «вказівний займенник → означення + опорне слово» (виражені частиною мови, що обмежує їх значення). Окреслені конструкції сприяють процесу ідентифікації, забезпечуючи однозначну референцію об'єкта ідентифікації. Компонент ІБ, що становить собою ПЧ досліджуваних типів складнопідрядних речень, передбачає специфічне лексичне наповнення, зумовлене комунікативним завданням надати всю доцільно потрібну інформацію про об'єкт, на який було вказано та який було названого в головній частині опорним словом. Інколи цей компонент ІБ може бути доповнений ускладнювальними елементами, що сприяють більш чіткому представленню об'єкта ідентифікування.

5. Окреслена формальна структура ІБ є основною для реалізації ВІ за умови відповідного лексико-семантичного заповнення передбачених формальним механізмом позицій у головній і підрядній частинах. Для підсилення вказівної функції займенника *той*, актуалізації його референтної

природи в межах ІБ частотним є використання допоміжних засобів (підсилювальні частки *це, же, ось, саме, лише, тільки, навіть, і*; прислівник *особливо* тощо). Типовими опорними словами в головній частині постають субстантиви на позначення конкретних предметів (осіб, тварин, артефактів тощо), однак можуть уживатися й абстрактні іменники. Сприяють більш чіткій указівці на об'єкт, який ідентифікують, додаткові засоби (виражені прикметниками, іменниками, предикативними словами відомості про характеристики, зовнішній вигляд, родинні стосунки, рід діяльності, часові проміжки тощо). У свою чергу ПЧ як центральна в структурі ІБ, оскільки є носієм інформації, відповідно до якої мовець і слухач ідентифікують об'єкт, типowo доволі різноманітна за своїм лексичним наповненням, адже передбачає актуалізацію тих чи тих ознак об'єкта ідентифікації з погляду інтенцій мовця та його припущень про фонові знання реципієнта щодо об'єкта. Функціями, що забезпечуються змістом ПЧ в межах ІБ, є виокремлення, конкретизація, пояснення, уточнення. Разом із тим в окремих випадках специфіка лексичного наповнення ПЧ, наприклад, наявність предикатних лексем *називатися, на ім'я* та под., спричиняє формування синкретичних за експлікованим відношенням конструкцій (актуалізуються відношення тотожності, класифікації, екзистенційності тощо).

6. Семантика складнопідрядних речень із ІБ знаходить підтримку в особливостях комунікативної організації цих конструкцій. Для них є типовим препозитивне розташування ремного компонента (опорне слово в головній частині ІБ) щодо теми (відомої, на думку мовця, слухачеві інформації, представленій в ПЧ ІБ). Саме це значною мірою й відрізняє досліджувані конструкції від речень із відношенням тотожності, у яких чіткого розподілу на тему й рему немає, оскільки обидва компоненти інформації про об'єкт є відомими комунікантам, а новим є лише відношення ототожнення об'єкта самому собі.

7. Як специфічні за своєю семантикою й функційністю конструкції, складні речення з ВІ характерні для всіх стилів сучасної української мови, однак їх питома частка в кожному зі стилів різна: найактивніше вони вживані в художньому, публіцистичному й науковому стилях, а найменш затребувані – в офіційно-діловому. У межах кожного зі стилів речення з ІБ виявляють тенденцію до спеціалізації (у художньому – додають експресивності й емоційної забарвленості викладу; у публіцистичному – забезпечують створення інтриги, зокрема в заголовкових комплексах; у науковому – сприяють тлумаченню понять, диференціації об'єктів з-поміж інших тощо). При цьому речення з ВІ за своїм ефектом у контекстах різних стилів здатні сприяти реалізації різноманітних авторських інтенцій (виокремлення, уточнення, конкретизація, зіставлення, оцінювання, формування асоціативних зв'язків, відтворення внутрішнього стану суб'єкта, називання, створення комічного ефекту) й слугувати базою для формування низки стилістичних фігур (інверсії, парцеляції, повтору, замовчування, ампліфікації, паузи, риторичного запитання).

Результати дослідження відкривають перспективи для подальшого опису конструкцій, що виражають ВІ й проведення порівняльних досліджень щодо специфіки вираження цього відношення різними мовними засобами; з'ясування прагматичних чинників, що впливають на вибір засобів ідентифікації об'єктів.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Майстренко Я. В. Роль складнопідрядних речень з відношенням ідентифікації в семантичній організації тексту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: збірник наукових праць. Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. Випуск IV. С. 349–352.
2. Майстренко Я. В. Засоби вираження відношення ідентифікації у висловленнях української і англійської мов: порівняльний аналіз. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 82. Т. 1. С. 270–272.
3. Майстренко Я. В. Інтерпретація відношення ідентифікації в сучасній лінгвістичній науці. Культура народів Причорномор'я. 2007. № 110. Т. 2. С. 17–20.
4. Майстренко Я. В. Засоби вираження відношення ідентифікації у висловленнях сучасної української літературної мови. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. Випуск XV–XVIII. С. 147–149.
5. Андрейко Я. В. Відношення ідентифікації в складнопідрядних означальних реченнях. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Таврический нац. ун-т. Симферополь: Информационно-издательский отд. ТНУ. 2012. Т. 25 (64). № 4, ч. 2. С. 9–14.
6. Андрейко Я. В. Роль контексту в організації складнопідрядних речень з відношенням ідентифікації. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Таврический нац. ун-т. Симферополь: Информационно-издательский отд. ТНУ. 2013. Т. 26. № 4. ч. 1. С. 3–8.
7. Андрейко Я. В. Особливості організації складнопідрядних означальних речень з відношенням ідентифікації. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. Випуск 38. С. 52–55.
8. Андрейко Я. В. Теоретичний аспект вивчення засобів вираження відношення ідентифікації. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць / укладачі: І. В. Ковальчук, О. Ю. Коцюк, Л. М. Коцюк. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 60. С. 305–307.

9. Андрейко Я. В. Основні напрями наукового осмислення поняття «ідентифікація» у сучасній парадигмі лінгвофілософського знання. Молодий вчений. 2017. № 6. С. 128–133.
10. Андрейко Я. В. Засоби вираження відношення ідентифікації у висловленнях англійської мови. Vox philology (Голос філолога): збірник наукових праць / за заг. ред. к.філол.н. Н. І. Назаренко. Маріуполь: МДУ, 2013. Випуск 2. С. 15–23.
11. Андрейко Я. В. Конструкції з відношенням ідентифікації у лінгвістичній літературі. Science and Education a New Dimension. Philology. 2016. IV (19). Issue: 84. С. 7–12.
12. Андрейко Я. В. The role of complex sentences in the semantic organization of the text. Nauka i studia. Przemysł: Sp. z o.o. «Nauka i studia», 2016. № 19 (150). S. 32–35.
13. Майстренко Я. В. Методи досліджень речень із відношенням ідентифікації. Матеріали III науково-практичної конференції молодих учених «Методологія сучасних наукових досліджень» / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ, 2006. Ч. 1. С. 49–50.
14. Андрейко Я. В. Роль лексеми «єдиний» у формуванні конструкції з відношенням ідентифікації. Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21-22 жовтня 2016 року). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 8–10.
15. Андрейко Я. В. Роль конструкцій з відношенням ідентифікації у межах антрополінгвістичної парадигми. Сучасна філологія: теорія і практика: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 16-17 червня 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 6–9.

АНОТАЦІЯ

Андрейко Я. В. Структурно-семантична організація і стилістична функція складних речень із відношенням ідентифікації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2017.

У дисертаційній роботі здійснено комплексний аналіз конструкцій із відношенням ідентифікації, обраних як об'єкт дослідження, із боку їхньої семантико-синтаксичної організації, визначено їхню комунікативну спрямованість і схарактеризовано стилістичні можливості.

Уперше в українському мовознавстві на значному фактичному матеріалі комплексно проаналізовано організацію складнопідрядних речень з відношенням ідентифікації на формально-граматичному, семантико-синтаксичному та комунікативному рівнях. Крім того, досліджено моделі, що виражають намір мовця виділити певний об'єкт, виявлено маркери відношення ідентифікації. Уперше визначено специфіку вираження

відношень ідентифікації з урахуванням стильової належності тексту.

Ключові слова: складнопідрядне речення, відношення ідентифікації, ідентифікаційний блок, ідентифікатор, об'єкт ідентифікації, альтернатива, намір адресанта.

АННОТАЦИЯ

Андрейко Я. В. Структурно-семантическая организация и стилистическая функция сложных предложений с отношением идентификации. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Харьков, 2017.

В диссертационной работе осуществлен комплексный анализ конструкций с отношением идентификации, выбранных в качестве объекта исследования, в аспекте их семантико-синтаксической организации, определена их коммуникативная направленность, охарактеризованы стилистические возможности.

Впервые в украинском языкознании на значительном фактическом материале комплексно проанализированы конструкции с отношением идентификации на формально-грамматическом, семантико-синтаксическом и коммуникативном уровнях. Кроме того, исследованы модели, выражающие намерение адресанта выделить определенный объект, выявлены маркеры отношений идентификации. Впервые определена специфика выражения отношений идентификации с учетом стилевой принадлежности текста.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение, отношение идентификации, идентификационный блок, идентификатор, объект идентификации, альтернатива, намерение адресанта.

SUMMARY

Andreiko Ya.V. The Structural, Semantic Organization and Stylistic Function of Complex Sentences with the Relation of Identification. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, speciality 10.02.01 –Ukrainian Language. – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 2017.

The thesis presents the complex analysis of constructions with the relation of identification as for their semantic-syntactic organizations, communicative orientation and stylistic possibilities.

The phenomenon of identification belongs to the objects of interdisciplinary studies. In linguistic science, the investigated relation at different levels of the language system has become the subject of a special scientists' interest in the development of syntax, studying of new scientific data on the various aspects of the sentence, based on the referential theory. It includes such definitions as the communicative speaker's attitude, his intentions, the interlocutors' previous

experience, communicative organization of the utterance, the attitude to the context and so on.

It is found out that the main purpose of the use of structures with the relation of identification is to identify a particular object among the other. Depending on the monologue or the dialogical type of speech, the structures with the relation of identification can be represented both at the level of the phrase, simple and complex sentences, and as the text.

Analysis of the actual material showed that at the level of the complex sentences structures with the relation of identification form an identification block: *correlative word (+ reference word) ... subordinate clause*. It is noted that the position of correlative word *that* is obligatory because its key meaning is to allocate the known object and in direct observation to select the object pointed to by the speaker. The main formal indicator of the grammatical connection between the main and the subordinate parts of the identification block is the connecting words which partly affect the choice of the identifier in combination with the reference word.

Subordinate clause of the identification block is obligatory because it contains the identifiers of the object. The proper name as the identifier of the subordinate clause of the block specifies the object according to certain features both basic and ethnic. Use of predicates of action (physical, mental, etc.), location or stationary localization, modal verbs are indicative for the selection of the object. Identification block is complicated by predicates for attracting attention, in particular, *to look, to nod*. The predicates of mental semantics deserve special attention because they point to the signs laid down in the presupposition.

This unit can represent different relations. They are identification, identity, nominations, qualifications, existence and comparison. It has been found that the most characteristic features to differentiate these relations from relations of identification are alternative, the intention to allocate the object in denotative space, objective assessment and the information content of the structures with the identification relation.

The first type of the typological systematization of structures is analyzed according to the type of information obtained from direct observation. The second type is defined – the degree of completion of the identification process. It is divided into completed, in which the addressee clearly identifies the object, and uncompleted, which can be successful or unsuccessful. The third classification is linked to the type of experience.

Analysis of structures with the relation of identification as components of the text suggests that they perform different functions in the composite structure of the text: take the starting position, continue the line of presentation and summarize the idea that they are a means of coherent text. And breaking the line of presentation researched sentences pay recipient's attention to an important moment, thus provide a recipient with a greater amount of information about the subject. According to this they are widespread in the artistic, publicistic and scientific styles. The structures are uncommon in the religious and epistolary styles. A few examples have found in the official-business style due to it is

characterized by objectivity and clarity of structure.

The attention is focused on a number of stylistic figures that perform structures with the relation of identification as a means of logical selection and streamlining of text. Inversion is used to underscore the values of a particular object and increase of expressiveness of speech. Partitioned structures are used in text to improve its informative. The silence emphasizes the significance of further concretization and at the same time shows a state when a person is excited and tries to find necessary words. Amplification of syntactic units and rhetorical questions are a common occurrence to achieve the addressee's intention to identify a particular object.

Key words: complex sentence, the relation of identification, an identification block, identifier, the object of identification, alternative, the addressee's intention.

Відповідальна за випуск канд. філ. наук, доц. О. В. Ткач

Підписано до друку 16.11. 2017. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 120 пр. Зам. № б/н.
Надруковано СПД ФО Степанов В. В., м. Харків, вул. Ак. Павлова, 311

